МІЛЬЙОННОФУНТОВА БАНКНОТА

Коли мені було двадцять сім років, я служив за клерка в одного сан-франціського маклера, що перепродував акції гірничих підприємств, і добре знався на всіх тонкощах акційних операцій. Я був сирота, в цілому світі не мав нікого і не міг ні на що покладати надій, як лиш на власну голову та чисту репутацію; але вони провадили мене досить певно до майбутнього багатства, і я був задоволений своїми перспективами.

На дозвіллі, в суботу по обіді, я любив поплавати вітрильним човником по бухті. Одного ранку я заплив надто далеко, і мене винесло в чисте море. Аж на смерканні, як я вже втратив майже всяку надію врятуватись, мене підібрав невеличкий бриг, що плив до Лондона. Подорож була довга й буряна; перевіз і харч мене примусили відробляти, працюючи за простого матроса, без платні. Отож у Лондоні я зійшов на берег геть обшарпаний та брудний, з одним-єдиним доларом у кишені. За того долара я перебився одну добу, а на другу вже не мав ні чого їсти, ні де переночувати.

Третього ранку, годині о десятій, я плентався нужденний і голодний Портлендським майданом, аж нараз побачив, як паненя, що тяглося на буксирі в няньки, кинуло додолу велику спілу грушу, тільки раз надкушену. Я, звісно, зупинивсь і вп’яв жадібні очі в ту закаляну коштовність. Рот мені набіг слиною, шлунок аж стискало, все єство моє прагло тієї груші. Та щоразу, як я поривався її підібрати, хто-небудь з перехожих завважував те, і я, певна річ, зразу випростувався й удавав байдужого, мовби та груша мені зовсім і не в голові. Раз, удруге, втретє так сталось, і я ніяк не міг підібрати груші. Врешті так мені те допекло, що я вже ладен був забути сором і вхопити її відверто, коли нараз позад мене розчинилося вікно, і з нього гукнув мені якийсь пан:

– Зайдіть-но сюди, будь ласка!

На дверях мене стрів пишно вбраний лакей і завів до розкішного покою, де сиділи якісь два літні добродії. Відрядивши слугу, вони сказали мені сісти. Вони, видно, тільки-но поснідали, і, загледівши на столі рештки сніданку, я трохи не здурів. Я насилу міг щось тямити, бачивши всю ту їжу, та що мене не прохано нічого брати, то мусив уже якось стримуватися.

А тепер я розповім вам, що сталося перед тим; але я тоді, звісно, нічого ще не відав і дізнався лише згодом. Ті два літні добродії, рідні брати, засперечались були досить палко за одне діло і врешті побилися навзаклад, як здебільшого й вирішується суперечка в Англії.

Може, ви пригадуєте, що Англійський банк колись був випустив дві банкноти по мільйону фунтів кожна, призначені спеціально для якихось фінансових розрахунків з іншою державою. Не знаю вже чому, але з тих двох банкнот тільки одну було використано й погашено, а друга так і лежала в склепах банку. Та ось тим двом братам набігла в балачці химерна думка: цікаво, а що б сталося з цілком чесним і недурним чужинцем, який опинився б нараз у Лондоні, не мавши там нікого знайомого, без жодного пенса в кишені, опріч тієї мільйоннофунтової банкноти, й неспроможний пояснити, звідки вона в нього взялася. Брат А. сказав, що той чужинець пропав би з голоду; брат Б.– що ні. Брат А. сказав, що чужинець не зміг би розміняти тієї банкноти ані в банку, ані деінде, бо його б умить заарештовано. І так вони сперечались, аж поки брат Б. заявив: він ладен закластися на двадцять тисяч фунтів, що такий чужинець якось проживе тридцять днів за того мільйона і не попаде за грати. Брат А. погодився. Брат Б. пішов до банку й викупив ту банкноту. Чисто, бачте, по-англійському: де слово, там і діло! Тоді продиктував листа; клерк написав його прегарним круглим письмом, і обидва брати сіли біля вікна та почали виглядати підхожої людини, щоб доручити їй листа.

Довго не могли вони спинитись ні на кому: той видавався їм чесний, та не досить розумний, той розумний, та не досить чесний, той був, може, й чесний і розумний, та не досить бідний, а як і бідний, то не

чужинець. Кожному чогось бракувало; аж урешті надійшов я, і тоді вони погодилися, що я кругом для них підхожий. Отож вони одностайно обрали мене; ось чого я опинився в їхньому домі й чекав тепер, коли ж мені скажуть, нащо мене покликано. Вони почали мене розпитувати, хто я та що я, й дуже скоро довідалися, що зі мною сталось. Нарешті вони сказали, що я якраз та людина, якої їм треба. Я запевнив їх, що дуже з того радий, і спитав, навіщо ж. Тоді один з братів подав мені конверта й сказав, що пояснення я знайду в ньому. Я хотів був розпечатати конверта, але він спинив мене: візьміть, мовляв, додому, там передивіться все як слід, та не хапайтесь і не вчиніть необачно. Я, сторопілий, усе ж почав був допитуватись, але вони не схотіли більш говорити, отож я попрощався й вийшов, почуваючись ураженим, бо певен був, що з мене просто роблять собі посміх. Однак я мусив те стерпіти, бо не в такому був становищі, аби давати відкоша людям багатим і сильним.

Тепер я б підібрав та з’їв ту грушу, не вважаючи ні на кого, але її вже не було. Отже, за цим капосним ділом я втратив і її, і це нітрохи не пом’якшило моєї злості на тих двох стариганів. Щойно відійшовши далі від їхнього будинку, я розпечатав конверта – і побачив, що там усередині є гроші! О, тоді моя думка про тих людей ураз змінилася, будьте певні! Не гаючи ні хвилини, я запхав листа й гроші в кишеню та подався до найближчої дешевенької трактирні. Та й нажерся ж я! Коли вже несила стало проковтнути й шматочка, я видобув з кишені гроші, розгорнув їх, поглянув – і трохи-трохи не зомлів. П’ять мільйонів доларів! Певне, що голова мені пішла обертом.

Я, либонь, просидів добру хвилину отетерілий, утупившись у ті гроші, поки більш-менш вернувся до тями. І перше, що я завважив, був трактирник. Він стояв мов закам’янілий, прикипівши очима до банкноти. Він просто молився, молився душею й тілом, і здавалося, що він не може поворухнути ні рукою, ні ногою. Я враз зметикував, як повестися, і зробив єдине, що можна було зробити розумного в таку хвилю: простяг йому банкноту й мовив недбало:

– Решту, будьте ласкаві.

Аж тоді трактирник отямився та почав без кінця вибачатися, що не може розміняти такої банкноти, і нізащо не хотів навіть доторкнутися до грошей. Йому хотілось на них дивитись, і він не спускав їх з ока; він не міг надивитись на банкноту досхочу, але доторкнутися до неї боявся, немов то була річ занадто священна для рук простого смертного. А я наполягав:

– Перепрошую за такий клопіт, але що ж діяти, доведеться вам якось розміняти ці гроші, бо інших у мене немає.

Та він відказав мені, що то дарма, він ладен зачекати з тою дрібничкою до іншого разу. Я тоді сказав, що навряд чи потраплю скоро в цю околицю, та він знов же запевнив, що то пусте, він згоден чекати скільки треба; ще й надто – я можу будь-коли замовляти в нього наборг усе, що мені завгодно, і розраховуватися, коли сам схочу. Невже ж таки він побоїться повірити наборг такому багатому панові, як я, через те тільки, що мені заманулося для кумедії так убратись! До трактирні саме зайшов ще один клієнт, і хазяїн моргнув мені, щоб я сховав ту дивовижу, а тоді, раз по раз уклоняючись, довів мене до дверей, і я чимдуж подався до того дому, де мені доручено конверта, аби самому виправити помилку, поки мене ще не злапала поліція та не помогла те зробити. Я таки захвилювавсь, а правду сказати, й перелякався: хоча, звісно, я нічим не завинив, але я вже досить добре вивчив людей, аби знати, що вони, нараз виявивши, що помилково дали волоцюзі мільйоннофунтову банкноту замість однофунтової, розлютяться до нестями якраз на нього, замість покартати самих себе за неуважливість, як би слід. Та підійшовши до їхнього дому, я трохи заспокоївся, бо там не помітно було ніякого переполоху, і майже впевнився, що помилки ще не завважено. Я подзвонив. Мені відчинив той самий слуга. Я спитав, чи вдома пани.

– Вони від’їхали,– відмовив він пихато й холодно, манірою свого лакейського поріддя.

– Від’їхали? Куди?

– У подорож.

– Але ж куди, в який край?

– Мабуть, до Франції.

– До Франції?

– Авжеж, пане добродію.

– А кудою? Якою дорогою?

– Оцього вже не скажу, пане добродію.

– А коли ж вони повернуться?

– Сказали, що за місяць.

– За місяць? Ой лишенько! Та підкажіть же, як мені їх сповістити! Діло вкрай поважне!

– Що ж я вдію! Я й гадки не маю, куди вони поїхали, пане добродію.

– Ну, тоді мені треба побачити когось із родини.

– Родина теж уся роз’їхалась, уже кілька місяців як нікого нема – в Єгипті та в Індії, здається.

– Слухайте, чоловіче, тут страшенна помилка вийшла! Вони ще до вечора повернуться. Скажіть їм, що я вже прибігав і приходитиму, поки все владнається, нехай не турбуються.

– Гаразд, як вернуться, я їм скажу, тільки навряд щоб вони вернулися. Вони сказали, що ви за годину прибіжите й будете допитуватись, то щоб я вам сказав, що все гаразд, вони повернуться вчасно й чекатимуть на вас.

Довелось мені махнути рукою й піти. Загадка якась, та й годі! Мені аж у голові морочилося. Повернуться вчасно... Що це має означати? Стривай, а лист же! Я ж зовсім забув про листа! Я видобув його й прочитав. Ось що там було:

"Ви чоловік не дурний і чесний, як видно з вашого обличчя. Ми бачимо, що ви людина бідна і чужинець у Лондоні. При цьому листі ви знайдете певну суму грошей. Ми позичаємо вам ці гроші на один місяць, без проценту. За тридцять днів з’явіться до нас. Я забився про вас об заклад. Як виграю, то ви дістанете таку роботу, яку лиш зможу вам знайти – цебто, певна річ, якої ви навчені і яку зумієте виконувати".

І все, ні підпису, ні адреси, ні дати.

В добру ж халепу я вклепався! Ви хоч знаєте вже, з чого все почалось, а я ж тоді не знав! Переді мною була загадка, темна, як ніч. Я не мав ані найменшого уявлення, що це за гра така і чи мені добра зичать, чи лиха. Я пішов до парку, сів там на лавці й спробував усе обміркувати та вирішити, як же мені найкраще повестися.

Просидів я з годину, і в голові моїй склалась така ухвала: може, ці люди зичать мені добра, а може, й лиха – визначити нема як, і квит. Вони затіяли якусь гру, чи інтригу, чи, може, спробу – яку саме, дізнатись нема способу, і квит. Про мене забились навзаклад – за що саме, довідатись годі, і квит. Отже, все невідоме відкинуто; лишається те, що можна розібрати, помацати й зважити. Коли я піду до Англійського банку та попрошу покласти цю банкноту на рахунок її власника, вони це зроблять, бо він їм відомий, хоч я його й не знаю; але ж мене спитають, яким побитом банкнота опинилась у моїх руках, і коли я скажу правду, мене

запроторять до божевільні, а як набрешу – за грати. Те самісіньке вийде, коли я спробую покласти її до якогось іншого банку чи позичити на неї грошей. Хіть-нехіть я мушу носити сам цього страшного тягаря, доки не повернуться ті пани. Мені з цієї банкноти стільки користі, як із жмені попелу, зате я мушу стерегти її, труситись над нею, жебраючи задля прожитку. Віддати її я не зможу нікому, бо ні чесний обиватель, ані грабіжник її не візьмуть, не схочуть мати з нею ніякого діла. Ті добродії нітрохи не ризикують. Навіть якби я згубив їхню банкноту чи спалив її, вони б і тоді нічого не втратили, бо досить заявити до банку, і її б погашено, а всю вартість повернуто їм; а мені тим часом доведеться цілий місяць поневірятись без будь-якої платні чи користі для себе, хіба що я поможу одному братові виграти той заклад, який там він не є, й дістану обіцяну роботу. О, я не від того! Такі люди можуть улаштувати на ого яку посаду!

Я поринув у мрії про ту посаду, і в мені почала оживати надія. Платня, напевне, буде не маленька. Місяць потерпіти, а тоді заживу по-людському... Досить скоро я був уже в найліпшому гуморі. В парку мені не сиділось, і я знову пішов тинятись вулицями. Ось в око мені впала вивіска кравецької майстерні, і мені враз захотілося скинути з себе своє дрантя та вдягтися більш-менш пристойно. Але за які гроші? Я ж, крім мільйона фунтів, не мав ані шеляга. Отож я змусив себе поминути майстерню. Та за хвильку я вже плентався назад. Спокуса пекла мене як вогнем. Я, мабуть, разів із шість отак завертався й знову поминав вивіску, мужньо борючись сам із собою. Та нарешті здався, мусив здатися. Зайшов і спитав, чи нема в них часом невдалого вбрання, що не схотів узяти замовець. Той чолов’яга, що до нього я звернувся, не відповів нічого, тільки кивнув головою на іншого. Я підійшов до того, але він так само кивнув головою на третього, не промовивши й слова. Я рушив до третього, і аж той сказав мені:

– Почекайте трохи, будь ласка.

Я дочекався, поки він скінчить своє діло, тоді він завів мене до якоїсь комірчини, перебрав цілу купу забракованих костюмів і вибрав для мене

найгіршого. Я натяг убрання на себе. Воно не пасувало мені до зросту і взагалі виглядало не вельми принадно, однак було нове, і мені не терпілося купити його, тому я не став прискіпуватись ні до чого, а сказав трошки ніяково:

– Може, ви будете такі ласкаві, що почекаєте грошей кілька день? У мене при собі нема дрібних.

Кравчик скорчив щонайглузливішу міну й відповів:

– Нема при собі, кажете? Я так і думав. Такі великі пани, як ви, дрібних грошей при собі не носять.

Я відмовив уражено:

– Голубе мій, не завше слід судити незнайому людину по її одежі. Я цілком спроможний заплатити за цього костюма, тільки що не хотів завдавати вам клопоту з розміном великої банкноти.

Це йому трохи збило пиху, однак відповів він мені все ж іще гонористо:

– Я не мав на думці вас уразити, але як уже пішлося на докори, то мушу сказати, що це не ваше діло – можемо ми чи не можемо розміняти ваші гроші, хоч би які там вони в вас були. Ми будь-які гроші можемо розміняти.

Тоді я подав йому банкноту:

– Ну що ж, гаразд. Перепрошую.

Він простяг руку й усміхнувся, як ото, бува, всміхаються всім обличчям, що враз ціле береться зморшками та брижами, мовби вода в

ставку, коли туди цеглину кинеш. Та як позирнув на банкноту в себе в руці, усмішка враз застигла, вид його зжовтів і став схожий на оті хвилясті, поморщені патьоки чи озерця захололої лави, що можна натрапити на схилах Везувію. Я доти ніколи не бачив, щоб усмішка отак закам’яніла на обличчі, ніби навіки. Кравчик усе стояв з банкнотою в руках й дивився на неї; аж нарешті до комірчини вскочив сам хазяїн, глянути, що тут робиться, й заторохтів:

– Ну, що? Що сталося? Що тут за морока? Чого вам іще?

– Нічого не сталося,– відказав я.– Чекаю решти.

– Гаразд, гаразд, дай йому решту, Тоде, дай йому решту.

– Еге, дай решту! – озвався Тод.– Легко сказати. Гляньте-но самі на ці гроші!

Хазяїн зиркнув на банкноту, свиснув тихенько й промовисто і, встромивши голову в купу забракованих костюмів, почав перебирати їх, бубонячи збуджено, немовби сам до себе:

– Накидає дивакові мільйонерові отакий непотріб! Ото дурень з цього Тода! Дурнем уродився, дурнем і вмре! Завше впоре якусь дурницю. Розганя мені всіх мільйонерів, бо не вміє добрати, де багатій, а де волоцюга, і ніколи не вмітиме. Ага, оце саме те. Прошу вас, пане добродію, скиньте оце, що на вас, геть його в піч! Будьте ласкавенькі, надягніть оцю сорочечку та оцього костюмчика. О, цей якраз на вас, якраз те, що треба. І просто, і не вбого, і скромно, і шикарно, хоч герцогові носити. Це замовляв один чужоземний князь, може, ви з ним знайомі,– ясновельможний курфюрст Галіфакський. Він не взяв костюма, а замовив собі жалобного, бо його пані матінка надумала була вмирати, а тоді так і не вмерла. Ну, це таке діло, що нічого не вдієш, не завше ж бува так, як нам... чи то пак їм... о, штанці якраз, наче на вас шито, пане добродію! Тепер камізельочку. О, знов добре! Тепер сурдутика... Боже

мій! Ви самі погляньте! Як улито! Скільки кравцюю, ще мені не бувало, щоб отак костюм прийшовся!

Я висловив своє задоволення.

– Авжеж, пане добродію, авжеж! На перший час згодиться, ще б пак! Та постривайте, що ви скажете, як ми вам за вашою мірочкою костюмчика пошиємо! Тоде, хутчій бери книгу, записуй! Штани по довжині – тридцять два...– і так далі. Не встиг я й слова промовити, як він уже обміряв мене всього й почав диктувати замовлення на фраки, візитки, сорочки, й на се, й на те. Аж ось я зміг докинути слово:

– Але ж, шановний пане, я не можу всього цього замовити, хіба що ви погодитеся чекати на гроші довший час – або розміняти оце.

– Довший час? Це не те слово, пане добродію, зовсім не те! Довіку – ось як би я сказав! Тоде, все оце щоб було зроблено якнайшвидше й негайно послано цьому панові додому! Дрібніші замовці можуть і почекати. Запиши панову адресу!

– Та я саме думаю перебиратись у інше помешкання. Я коли-небудь зайду й залишу вам нову свою адресу.

– Гаразд, пане добродію, як вам буде завгодно. Прошу, ось сюдою. Бувайте здоровенькі, пане добродію, на все найкраще вам!

Тепер ви розумієте, як повелося далі? Я, звісно, почав купувати все, що мені треба, та просити решту з мільйона. За якийсь тиждень я не лише жив у достатку, а розкошував на всю губу. Найняв цілий дім на Ганноверській площі й обідав удома, але снідати ходив щодня до скромної трактирні Гаріса, де вперше був наївся за свій мільйон. Через мене Гаріс пішов угору. По місту розійшлася чутка, що Гарісову трактирню вподобав дивак чужоземець, який носить у кишеньці камізельки мільйонові банкноти, й цього було досить: із убогої харчевні,

що абияк зводила кінці з кінцями, зробилась уславлена ресторація, і столовники плавом пливли туди. Гаріс, не знаючи як надякуватись, просто силоміць пхав мені в руки позички і не хотів слухати ніяких відмовок; отож я, злидар, мав ще й гроші на всілякі витрати й жив не згірш за багатих і вельможних. Я весь час думав, що не минути мені бурі, але що я мав діяти? Вороття нема, треба плисти далі або йти на дно. І, самі розумієте, оте відчуття навислої наді мною загрози надавало поважності, ба навіть трагізму становищу, що було б просто кумедне, якби не це. Ночами, в темряві, трагедійний бік виступав наперед, нагадував, загрожував, і я крутився на ліжку в гризоті, й сон мене не брав. Та при радісному світлі дня трагічна барва блідла, щезала, і я не чув землі під ногами, аж сам не свій, аж п’яний із щастя.

Та й ще б пак ні! Адже я став одною із знаменитостей столиці світу, і те мені закрутило голову, та й не трошки, а таки добре. Яку, було, газету не розгорнеш, англійську, шотландську чи ірландську,– в кожній хоч раз та згадано "мільйона в кишені" та його останні вчинки й слова. Спочатку мене згадувалося на самому споді шпальти світської хроніки; потім я піднявся вище простого дворянства, далі вище баронетів, вище баронів... і так, що більше зростала моя популярність, то вище й вище я підбивався, аж поки досяг своєї вершини й твердо там закріпився – над усіма герцогами некоролівського роду і всіма духовними чинами, крім примаса Англії. Однак завважте, що то була ще не слава, а тільки популярність. Та не забарився й вирішальний удар – посвята в рицарі, так би мовити,– що в одну мить обернув нетривку шумиху популярності в тривке золото слави: "Панч" надрукував карикатуру на мене! Відтоді моє становище було забезпечене твердо. З мене ще можна було жартувати, але шанобливо, не голосно й не грубо – всміхатись, але не реготати: минулись ті часи! На тій карикатурі в "Панчі", я, вбраний у дивоглядне лахміття, торгувався з гвардійцем-вартовим за лондонський Тауер. Уявляєте собі, як воно почувалося молодому хлопцеві, що доти ніколи не тішився людською увагою, а тут нараз не може сказати й слова, щоб його не підхопили та не рознесли по всьому місту, не може ногою ступити на вулиці, не почувши, як довкола гомонять: "Он, он іде! Це він, це він!", не може поснідати, щоб довкола не тислися цікаві; не може

показатися в оперовій ложі, щоб на нього не спрямувалось ураз тисячі біноклів! Еге ж, я направду купався в славі з ранку й до вечора.

Знаєте, я навіть зберіг своє старе дрантя та час від часу виходив у ньому, аби задля розваги знов, купивши якусь дрібничку, наслухатись образ, а тоді покласти глумливця на місці своїм мільйоном. Але скоро та забавка урвалась. Через газетні карикатури мій маскарадний костюм зробився такий відомий, що мене, тільки вийду на вулицю, зразу пізнавали й за мною скрізь сунула юрба, а як я заходив куди-небудь щось купити, то крамар пропонував мені наборг усю свою крамницю, перше ніж я встигав націлитись на нього банкнотою.

Десь на десятий день моєї слави я пішов виконати патріотичний обов’язок – зробити візит американському послові. Той, зрозуміло, зустрів мене якнайприязніше, покартав за те, що я так забарився з візитом, і сказав, що зможе мені пробачити, лиш коли я погоджусь прийти ввечері до нього на обід, замість одного з гостей, що несподівано занедужав. Я пообіцяв прийти; потім ми розбалакались, і виявилося, що посол іще в школі ходив до одного класу з моїм батьком, а потім вони вчилися разом у Польському університеті й узагалі були щирі друзі до останніх днів батькового життя. Далі він запросив мене приходити до нього додому, коли тільки матиму час, і я, звичайно, охоче погодився.

Правду кажучи, я погодився не просто охоче, я був радий-радісінький. Як ударить буря, він, може, зуміє якось порятувати мене від цілковитої згуби; як саме, я не знав, але він, либонь, щось придумає. Я не зважився розкрити йому все тепер, хоч відразу зробив би те на початку своєї карколомної лондонської кар’єри. Ні, про це годі було й думати, я загруз уже надто глибоко. Цебто надто глибоко для того, щоб признатися такому недавньому знайомцеві; однак зовсім не з головою, як із мого власного погляду. Бо я, бачте, хоч скільки вже наробив боргів, усе ж весь час оглядався на свої кошти – тобто на майбутню платню. Звичайно, я не міг знати достеменно, яка вона буде, але прикидати більш-менш певно міг, бо ж мені сказано: як я виграю для того добродія заклад, то зможу вибрати собі щонайліпшу роботу, яку лиш той старий

багатій може мені знайти, а я – виконувати. Ну, а я ж таки дещо вмію робити! Щодо самого закладу я нітрохи не тривожився, мені в таких речах завше щастило. Отож я сподівався платні десь від шестисот до тисячі фунтів річно: скажімо, першого року шістсот, а тоді рік за роком вислужуся й до тисячі. Досі я заборгував тільки платню за перший рік: хоч мені всі накидали гроші в позичку, та я здебільшого відмагався тим чи тим і досі напозичав тільки триста фунтів, та ще на триста накупувавсь і наборгувався за прожиток. Поклавши собі жити якомога ощадливіш, я сподівався, що платні за другий рік служби стане мені дожити до кінця місяця. А як власник банкноти вернеться з подорожі, все владнається: я зразу стану до роботи й платню за перші два роки роздам своїм кредиторам векселями.

Обід у посла вийшов дуже приємний. Гості були такі: герцог і герцогиня Файф-о-Клок, їхня дочка – леді Анна-Грація-Елеонора-Селеста і т. д. і т. д. де Буль-Тер’єр, граф і графиня Плумпудинг, віконт Ростбіф, лорд і леді Кольдкрем, ще кілька нетитулованих панів та паній, сам посол із дружиною й дочкою та доччина подруга, що гостювала в них,– дівчина-англійка на ймення Порція Ленгем, що в неї я закохався вмить, та й вона в мене теж – я те бачив навіть без окулярів. Був там ще один гість, американець, але я трохи забігаю наперед. Ми всі сиділи у вітальні, наганяючи апетит, і холодними поглядами окидали спізнених гостей; ось слуга оголосив:

– Пан Лойд Гастінгс.

Після звичайної церемонії вітання Гастінгс угледів мене й рушив був просто до мене, вже простягаючи руку, та враз спинився й промовив ніяково:

– Пробачте, добродію, мені здалося, що ми з вами знайомі...

– Авжеж, знайомі, друзяко!

– Стривай! Невже це ти... ти...

– "Мільйон у кишені"? Та вже ж не хто. Не бійся називати мене так, я вже звик до цього прізвиська.

– Ой-ой-ой, оце-то несподіванка! Я разів кілька натрапляв у газетах на твоє ймення при цьому прізвиську, але мені й на гадку не спало, що це може бути той самий Генрі Адамс, цебто ти. Таж нема ще й півроку, як ти сидів клерком на платні в Блейка Гопкінса, а вечорами підробляв, помагаючи мені впорядковувати папери Гулда й Кері! І ось, подумати тільки, ти в Лондоні, мільйонерище, славний на все місто! Тисяча й одна ніч, та й годі! Ні, просто в голові не вкладається! Нічогісінько не тямлю! Дай мені трохи оговтатися!

– Еге, Лойде, думаєш, мені легше? Я й сам іще нічого не тямлю.

– Ні, їй-богу, я просто приголомшений! Таж сьогодні рівно три місяці, як ми з тобою були в ресторані "Копач"...

– Ні, у "Тут весело".

– Правда, правда, в "Тут весело"! Прийшли туди о другій годині вночі з’їсти по котлеті та випити кави, шість годин уряд просидівши над паперами Гулда й Кері, і я ще вмовляв тебе їхати зі мною до Лондона продавати ті акції, обіцяв випросити для тебе відпустку, оплатити всі твої витрати й щось перекинути, як пощастить із продажем. А ти й слухати не хотів – мовляв, навряд чи мені пощастить, а ти не можеш так надовго відриватися від діла та потім гаяти бозна-скільки часу, аби знову в курс увійти. І ось ти тут! Ну чи не чудасія? Як же це ти сюди потрапив і яким робом так неймовірно вискочив угору?

– О, просто випадком. Це довга історія, цілий роман, можна сказати. Я тобі все розповім, тільки не зараз.

– А коли ж?

– Як скінчиться місяць.

– Так це ж іще більш як два тижні! Я ж доти лусну з цікавості. Нехай через тиждень, еге?

– Ні. Не можу. Потім узнаєш, чому. Ну, а як же в тебе з продажем?

Веселість із нього враз мов вітром здуло, і він сказав, зітхнувши:

– Ти як у воду дивився, Генрі. Ліпше було мені не їхати. Ет, і говорити про це не хочеться.

– Е ні, мусиш розказати. Звідси ми підемо просто до мене додому, і ти мені все розповіси.

– Правда? Ти не жартуєш? – і Лойдові аж сльози на очі набігли.

– Авжеж! Я хочу знати все до слова.

– Який я тобі вдячний! Хоч одна людська душа зацікавилася мною та моїми справами після всього, що мене тут спіткало! Боже! Та я на коліна ладен упасти!

Він щосили стис мою руку, підбадьорився і потім уже весело чекав обіду – того обіду, що так і не відбувся. Авжеж, сталася звичайна річ, що завжди трапляється через оті жахливо складні англійські церемонії: не змогли вирішити, хто за кого значніший і кому посісти чільне місце за столом. Так обід і не вийшов. Англійці, йдучи на проханий обід, завжди обідають удома, бо вони знають, який тут є ризик; але чужинця ніхто ніколи не попереджує, і він спокійнісінько йде й шиється в дурні. Цього разу, звісно, обійшлося без потерпілих – ми всі пообідали вдома, бо

новачків серед нас не було, крім самого Гастінгса, а його, запрошуючи, посол теж попередив, що з пошани до англійських звичаїв ніякого обіду й не готується. Кожен узяв під ручку даму, й усі рушили до їдальні, бо ритуал цей годилося виконати, але там почалася суперечка. Герцог Файф-о-Клок претендував на чільне місце, вважаючи, що він значніший за посла, бо той репрезентує тільки націю, а не монарха; але й я не захотів поступитися своїм правом. Я сказав, що чільне місце належиться мені, бо в шпальтах світської хроніки я стою попереду усіх герцогів некоролівської крові. Звичайно, хоч скільки ми сперечалися, ніхто нічого не зміг довести. Врешті герцог необачно спробував заграти на стародавності свого роду й пішов з туза – Вільгельма Завойовника; тоді я побив його козирем – Адамом, бо ж я його прямий нащадок, як свідчить моє прізвище, а герцог тільки нащадок бічної лінії, як видно з його прізвища та з не дуже давнього норманнського походження. Врешті ми всі повели своїх дам назад до вітальні та перекусили там навстоячки поданими на тарелях сардинками й полуницями. Там культ старшинства вже не такий суворий: двоє найзначніших гостей кидають жереб шилінгом, і хто виграє – перший з’їдає полуниці, а хто програє – забира шилінга. Тоді жеребкується друга пара, третя і так далі. Після перекуски повносили столи, і ми посідали грати в крибеджа52 по шість пенсів за кін. Англійці ніколи не грають у карти просто для розваги. Як не можна щось виграти чи програти – байдуже, що,– вони грати не сядуть.

Вечір минув дуже гарно, принаймні для двох із нас – для міс Ленгем і для мене. Вона так зачарувала мене, що я не годен був пам’ятати рахунок очок, а набравши число, сам того не помічав і був би програвав кін за коном, якби з моєю партнеркою не діялось те самісіньке. Отож ніхто з нас не міг виграти, та нам було й байдуже: ми знали тільки, що ми щасливі, й не бажали знати більше нічого, й не дбали більше ні про що. Я вже встиг признатися їй — так, так! — що я її кохаю, і вона, звісно, зашарілась, як маківка, однак не розсердилась, а була рада — сама так сказала! Ні, ще ніколи не було в мене такого вечора! Щоразу, відзначаючи взяток, я додавав що-небудь для неї, і вона теж за кожним взятком мені відповідала. Та я навіть не міг сказати: "Ще два",– не додавши: "Боже, яка ж ви мила!" І вона відказувала: "П’ятнадцять – два,

п’ятнадцять – чотири, п’ятнадцять – шість, і ще двійка – це вісім, і ще вісім – буде шістнадцять. Невже справді?" – й позирала скоса з-під вій любо так та лукаво. О, те було над мою силу!

Я, певна річ, повівся з нею цілком чесно й відверто: признався, що не маю ані цента, крім тієї банкноти, про яку вона чула стільки балачок, та й та банкнота не моя: вона враз зацікавилась, і тоді я потихеньку оповів їй усю свою пригоду з самого початку. Вона трохи не вмерла зо сміху. Що вона в лихої години знайшла там смішного, я не міг збагнути, але вона сміялася; що півхвилини якась нова подробиця захоплювала її, і я мусив замовкати хвилини на півтори, поки вона пересміється. Вона реготала до знемоги; я зроду ще такого не бачив. Цебто щоб таке невеселе оповідання, історія поневірянь, клопотів і страхів отак сприймалося. І я любив її ще дужче за те, що вона могла веселитись навіть тоді, як нема з чого, бо мені в моєму становищі, самі розумієте, незабаром могла стати потрібна якраз така дружина. Звісно, я сказав їй, що нам доведеться почекати років зо два, поки я розквитаюся з боргами; та вона тим не зажурилася, тільки попросила, щоб я жив якомога ощадніше, аби не проциндрити майбутню нашу платню ще й за третій рік. А потім наче стурбувалася трохи, спитала, чи не помиляємося ми, що сподіваємось на таку велику платню. А може, на перший рік я стільки й не дістану? То були розумні слова, і вони трохи збили з мене самовпевненість, але воднораз напровадили на непогану думку, яку я зразу й виклав відверто:

– Порціє, серденько, а чи ти не схотіла б піти зі мною разом до тих двох добродіїв, як вони повернуться?

Вона трохи збентежилась, однак відповіла:

– М-можна... якщо це додасть тобі духу. Тільки... чи воно буде пристойно?

– Ні, не знаю... Боюся, що й справді не зовсім. Але, бач, від цього так багато залежить...

– Ну, тоді я піду з тобою – байдуже, пристойно воно чи ні! – відказала вона в прегарному пориві великодушності.– Мені так приємно буде думати, що я тобі поможу!

– Ти мені поможеш? Таж усе буде твоя заслуга. Ти ж така вродлива, така мила, така чарівна, що як ти будеш зі мною, я зможу правити все більшу й більшу платню, аж поки зломлю тих старих добряг, і в них не стане духу відмагатись при тобі.

О бачили б ви, як вона зашарілась і як щасливо засяяли її оченята!

– Ах ти, капосний підлеснику! Ти все вигадуєш, але я однаково піду з тобою. Може, ти тоді зрозумієш, що не всі дивляться твоїми очима.

Чи розвіялись мої сумніви? Чи ожила надія? Судіть самі ось із чого: подумки я враз підняв свої претензії до тисячі й двохсот фунтів за перший рік. Але їй я цього не сказав: нехай то буде сюрприз.

Усю дорогу додому я витав у надхмар'ї; Гастінгс щось говорив, але я не чув ні слова. Аж коли ми ввійшли до моєї вітальні, він спустив мене на землю, почавши захоплюватись вигодами та розкішшю помешкання.

– Та дай я трохи постою, надивлюся! Їй-богу, це ж палац! Правдивий палац! Ну все, все тут є, чого тільки можна забажати: і камін палахкотить, і вечеря вже на столі! Аж отепер, Генрі, я відчуваю по-справжньому, який ти багатий – який ти багатий і який я бідний, який нужденний, нещасний, розбитий, знищений!

Чорти б його взяли! Мене аж морозом усипало від тих слів. Вони немов розбудили мене, і я усвідомив, що стою на тоненькій, півдюйма завтовшки, кірочці лави, а під нею клекоче вулкан. Ще хвильку тому я не знав, що сню, не хотів, не дозволяв собі признатись. А тепер... боже мій! Я ж загруз у борги по вуха, не маю ні цента, на мене складено щастя наймилішої в світі дівчини, а попереду в мене тільки обіцянка служби,

яка, може... яка, напевно, ніколи не справдиться! Ой боже! Я ж пропав, пропав навіки, і ніщо вже мене не врятує!

– Генрі, наймізерніші окрушини з твого щоденного прибутку могли б...

– Ет, к бісу мій щоденний прибуток! Смикнімо краще гарячого грогу, та й годі журитися! Будьмо здорові! Чи... стривай, ти ж, мабуть, голодний. Сідай та...

– Ні, ні, не хочу нічого. Мені й у рот ніщо не лізе ці останні дні. Зате питиму з тобою, поки під стіл не впаду. Нумо ж!

– Оце по-моєму! Ну, й я ж від тебе не відстану. А тепер витрушуй усі свої пригоди, поки я ще грогу наготую.

– Як витрушуй? Ще раз?

– Ще раз? Цебто як ще раз?

– Ще раз усе спочатку? Що за чудасія? Ні, ні, стривай, не пий більше! Буде вже з тебе!

– Слухай, Генрі, ти мене лякаєш. Хіба я не розповів тобі всього дорогою?

– Ти? Мені?

– Еге ж, тобі.

– Щоб я пропав, коли чув хоч одне слово.

– Генрі, що це з тобою! Ти не в жарт мене тривожиш. Що ти пив там у посла, що тебе так забрало?

Тоді й мені розвиднилось, і я признався щиро, по-чоловічому:

– Не мене забрало, а я забрав... у полон найкращу дівчину в світі.

Лойд зразу схопився, кинувся до мене, і ми тисли, тисли й тисли один одному руки, аж заболіло. Він зовсім не розсердився на мене за те, що я не чув ані слова з його розповіді, хоч він не вмовкав усю дорогу до мене, цебто три милі. Він просто сів і терпляче, спокійно переповів усе ще раз. Коротко виклавши, ось яка була та історія: він приїхав до Лондона в справі, на яку покладав усі свої надії. Лойд мав доручення продати акції копалень Гулда й Кері; усе, що він зуміє виторгувати понад мільйон доларів, мало лишитись йому. Він докладав усіх зусиль, натискав на всі пружини, пускався на всі дозволені законом хитрощі, витратився трохи не до останнього цента, але не спромігся знайти ані одного капіталіста, що схотів би бодай вислухати його. А термін доручення минав наприкінці місяця. Одно слово, він зостався знищений. Доказавши все, він схопився й вигукнув:

– Генрі, ти ж можеш мене порятувати! Ти один на весь світ можеш мене порятувати! Ти мені поможеш? Правда ж, поможеш?

– Але як? Кажи, що ти маєш на думці.

– Дай мені мільйон за ці акції та грошей на квиток додому! Ой, тільки не кажи "ні"!

О, яка то була мука! В мене трохи-трохи не вихопилося: "Лойде, я сам злидар, не маю ані пенса, ще й у боргах по вуха!" Коли ж нараз мені в голові сяйнула білим жаром чудова думка. Я зціпив зуби і гнітив своє хвилювання, аж поки став холодний, як справжній бізнесмен. А тоді сказав діловитим, упевненим тоном:

– Я порятую тебе, Лойде...

– Ну, то я вже врятований! Хай тебе бог благословить навіки! Якщо я коли...

– Стривай, Лойде, дай докінчити. Я тебе порятую, але не в такий спосіб. Це було б несправедливо: ти ж стільки працював і так ризикував! Я не потребую купувати копальні; в такому комерційному центрі, як Лондон, можна пускати свій капітал у обіг краще, та я весь час це й роблю. Але ми вчинимо ось як. Я, звичайно, знаю ті копальні, знаю їхню величезну вартість і можу її хоч би й присягою потвердити будь-кому, хто забажає. Посилаючись на мене, ти продаси їх за два тижні й візьмеш чистих три мільйони, а тоді ми поділимо прибуток порівну.

Далебі, він трохи не потрощив мені всі меблі на тріски, пустившись танцювати з нестямної радості, й переламав би все в домі, якби я не повалив його та не зв’язав.

Уже й зв’язаний, він усе вигукував, безмежно щасливий:

– Я можу посилатися на тебе! На Генрі Адамса – "мільйона в кишені"! Та вони юрбами збіжаться, ці лондонські багатії! Вони битимуться за мої акції! Тепер моє майбутнє забезпечене, назавжди забезпечене! Я тебе не забуду поки віку мого!

Не минуло й двадцяти чотирьох годин, як увесь Лондон заворушився! День у день я тільки й знав, що сидіти вдома та відповідати всім, хто до мене приходив:

– Так, я йому сказав посилатися на мене. Я знаю Гастінгса і знаю ті копальні. Він людина бездоганно порядна, а копальні варті куди більше, ніж він за них править.

А всі вечори я тим часом просиджував у посла вдома, з моєю Порцією. Їй я не прохопився про копальні ані словом, зоставляючи це на сюрприз. Ми все розмовляли про майбутню мою платню, ні про що більше, як про

платню та про кохання. Часом про кохання, часом про платню, часом про те й те заразом. А як перейнялися послова дружина й дочка нашим романом, на які хитрощі пускалися, щоб нам ніхто не заважав та щоб посол ні про що не здогадався! І які ми були вдячні їм!

Коли нарешті скінчився місяць, я вже мав рахунок на мільйон доларів у "Банку міста й графства Лондона", і Гастінгс забезпечився так само. При повному параді я проїхав біля будинку на Портлендському майдані; з усього було видно, що мої пташки вже дома. Тоді я заїхав до посла, забрав моє серденятко, і ми рушили назад, з усієї сили розмовляючи про мою платню. Від хвилювання й тривоги Порція зробилася до незмоги прекрасна. Я сказав:

– Рибонько, ти зараз така гарна, що буде просто гріх добиватися менш як три тисячі фунтів річно.

– Ой гляди, Генрі, ти все занапастиш!

– Не бійся нічого, тільки будь така, як тепер, і покладайся на мене. Все вийде якнайкраще.

Отже, тепер не вона мені, а я їй мусив піддавати духу. А вона все умовляла мене:

– Генрі, прошу тебе, не забувай, що як ми жадатимемо аж надто багато, то можемо нічого не одержати! І що тоді з нами буде, за віщо ми житимемо на світі?

Нам відчинив той самий лакей, і ось вони переді мною, обидва старенькі добродії. Звичайно, вони здивувалися, побачивши зі мною таке гарне дівча, але я заспокоїв їх:

– Не турбуйтеся, панове,– це майбутня супутниця мого життя.

І відрекомендував їх Порції, назвавши обох на ймення. Це їх уже не здивувало; вони розуміли, що мені стане глузду подивитись у довідник. Вони посадовили нас, вельми чемно поводячись зі мною і якомога силкуючись розвіяти Порціїну ніяковість. А потім я сказав:

– Панове, я готовий звітувати.

– Дуже раді,– відповів мій добродій.– Бо тепер ми можемо вирішити, хто ж із нас виграв – мій брат Ейбл чи я. Якщо ви помогли виграти мені, то я дам вам найкращу посаду, яку лиш зможу. Банкнота у вас?

– Ось вона,– і я простяг йому мільйоннофунтового папірця.

– Я виграв! – вигукнув старий і ляснув брата по спині.– Ну, що ти тепер скажеш, Ейбле?

– Скажу, що він не пропав, а я програв двадцять тисяч фунтів. Зроду б не повірив.

– Я маю ще дещо доповісти,– додав я,– і досить багато. Дозвольте мені завітати до вас цими днями і розказати докладно, як я прожив цей місяць. Запевняю вас, буде що послухати. А тим часом гляньте ось на оце.

– Що таке? Банковий рахунок на двісті тисяч фунтів? І це ваше?

– Моє. Я заробив ці гроші за тридцять днів, розважно користуючись тією невеличкою сумою, що ви мені позичили. Я нічого з нею не робив, тільки купував усякі дрібнички, подавав банкноту і просив решту.

– Слухайте, молодче, а ви не жартуєте? Це ж неймовірна річ!

– А я й не прошу, щоб ви мені повірили так. Я маю докази.

Тоді настала черга дивуватися Порції. Широко розплющивши очі, вона сказала:

– Генрі, це справді твої гроші? То ти весь час мене морочив?

– Так, справді, моя любонько. Але ти мені пробачиш, я знаю.

Порція закопилила губи:

– Не будь такий певний. Капосний, отак мене дурив!

– О, я знаю, серденько, ти скоро все забудеш і подаруєш мені. Це ж був просто жарт, ти сама розумієш. Ну, нам уже час іти.

– Стривайте, стривайте! А посада? Я ж вам обіцяв посаду! – озвався мій старий.

– А, посада…– відмовив я.– Ну що ж, я вдячний вам безмежно, але, самі бачите, посади вже не потребую.

– Але ж ви можете дістати найкращу, яка у мене знайдеться!

– Ще раз дякую від щирого серця, але я не потребую навіть такої.

– Генрі, посоромся! Тобі люди он яку ласку роблять, а ти й не подякував як слід. Можна, я за тебе подякую?

– Авжеж, любонько, якщо ти зумієш ліпше. Спробуй-но, як воно в тебе вийде.

Тоді вона підійшла до мого добродія, сіла йому на коліна, обняла за шию і поцілувала просто в уста. Обидва брати вибухнули реготом, але я остовпів, скам’янів з подиву. Порція ж промовила:

– Таточку, він каже, в тебе не знайдеться такої посади, щоб йому підійшла! Ну як мені це слухати!..

– Серденько моє! То це твій тато?

– Авжеж! Це мій вітчим, і то найкращий у світі. Тепер ти розумієш, чого я так сміялася, коли ти, нічого цього не знавши, розповідав мені на обіді в посла, якого тобі клопоту завдала татова з дядечком Ейблом суперечка?

Певна річ, я зразу похопився і заговорив без околясів, навпростець:

– Ой пане добродію мій любий, я забираю назад свої слова. У вас таки знайдеться посада, яку я з дорогою душею візьму.

– Яка ж це?

– Посада зятя.

– Знаменито! Але ж, ніколи ще такої служби не справлявши, ви, напевне, не зможете добути рекомендацій, що задовольнили б нашу умову, а отже...

– Ну то випробуйте мене, прошу вас! Випробовуйте мене років хоч і тридцять чи сорок, і як я не...

– Гаразд, гаразд; це не нас треба питати, а нашої лялечки. Побалакайте ліпше з нею.

Ото було щастя! В повному словнику англійської мови замало слів, щоб його описати. А як по кількох днях цілий Лондон дізнався про мої пригоди з банкнотою за той місяць, ото балачок було, ото сміху!

Порціїн татусь відніс ту спасенну, добродійну банкноту до Англійського банку й розміняв; а тоді банк її погасив і знову презентував йому, а він подарував її нам на весілля, й відтоді вона, заведена в рамці, висить на найпочеснішому місці в нашому домі. Вона ж бо дала мені мою Порцію: адже якби не та банкнота, я б не лишився в Лондоні, не потрапив би до посла й ніколи б не спізнався з нею. Тому я завше кажу всім: "А оце, як бачите, мільйоннофунтова банкнота; відколи вона існує, за неї тільки одне було куплено, та й то лише за десяту частку його справжньої ціни".

1893